

VEGYESEK.

(**Marhakivitelünk Velenczébe 1514-ben.** A M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának kéziratárában néh. Mircse Jánosnak, a velencei államlevéltárból beküldött másolatai között egy érdekes 1514. évi jegyzék¹⁾ található, a Magyarországból Velenczébe hajtott marhák útjába eső összes magyar és osztrák vámhelyekről és vámköltségekről.

E jegyzék, mely a velencei államlevéltárban „Lettere di diversi. C. C. X.“ jelzet alatt őriztetik, eredetileg valami magánlevél mellékletét képezte. E levél azonban nincs kezünkben. Vajjon Mircse nem tartotta-e érdemesnek lemásolni, vagy magából az államlevéltárból is hiányzik-e? — nem vagyunk képesek eldönteni. A jegyzék végén van ugyan valami értesítés, mely ama levél utóiratának látszik lenni.

A jegyzék 1514 február 10-éről van keltezve, milyen alapon²⁾ nem tudjuk, de bizonytalán hibásan, mert e keltezésnek maga az utóirat mond ellent. Ez az utóirat, mely a jegyzékkel s az elveszett levéllel együtt küldetett Magyarországból valami János nevű úrnak Velenczébe, — így hangzik fordításban:

„Ne felejtse el János úr beszélni ügyemben azzal, akivel megbíztam hogy érintkezésbe tegye magát. Előbb azonban, a g y s á g o s D o n a d o Z u a n úrral beszéljen, mert e h a s z n o t, neki, sokkal inkább kívánám, mint másnak. Ha azonban ő (t. i. Donado) ezzel nem gondolna, akkor kövessen el mindent, hogy nyerje meg azt, akiről önnek beszéltem. És ez, t. i. a haszon, nemcsak erre az évre szól.

Tudja meg, hogy Magyarországból az idegenek, nem vihetnek ki marhát, ha csak nem különös kegyelemből, és hogy sok költségbe fog kerülni a jó barátok megjutalmazása, a többről ön informálva van. Tudja meg, hogy ezen az országgyűlésen határozatba ment, hogy Magyarországból senkinek sem szabad marhát kivinni.

Ha írni akarna, írjon Veronába Zuan Francesco Bevilacqua grófnak, aki majd elküldi oda, ahol akkor leszek.“

Az utóirat tehát kizárja azt, hogy ez és a jegyzék: 1514 febr. 10-én

1) Rövid kivonatban közli Óváry L. A m. tud. Akadémia tört. bizottságának oklevélmásolatai. Budapest, 1890. I. 244. l. 1056. sz.

kelt légyen, mert az az országgyűlés, melynek határozatára hivatkozik, csak 1514 október 18-án ült össze, törvényei pedig csupán november 19-én tétettek közzé. Ezek szerint a jegyzék és utóirat 1514 október-november havában készült. Szerzőjének nevét nem tudjuk, de az utóirattól több dologra következtethetünk. Bizonyos az, hogy írója valami velencei úr volt, ki akkor valami nagyobb szabású marhakivitel-koncessziója végett tartózkodott Magyarországon, mert arra neki mint idegennek külön királyi engedélyt kellett kieszközölnie. Úgy látszik volt is ahhoz elég tekintélye, ha leveleinek közvetítését Bevilacqua gróf vállalta magára. Eleendő pénze azonban nem volt, mert ama János nevű ügynökét bízta meg azzal, hogy a híres Donato velencei patriczius-család egyik tagját nyerje meg e vállalatnak. Minthogy azonban sejté, hogy Donato ebbe nem igen megy belé, ügynökével egy másik biztosabb embert — úgy látszik — valami velencei bankárt szemelt ki a részvételre. Ez előtt már nem titkolja, hogy a dolog keresztülvitele sok pénzébe (bisogna li costa grossamente) fog kerülni, mert a rendes költségeken kívül, sokba kerül azoknak a magyar uraknak a megajándékozása is, kiktől a külön királyi engedély megnyerése függ. A várható haszon kiszínezésére levélírónk egy sort sem veszteget és csak annyit mond, hogy a vállalat nem egy évre szól. Hiszen a haszon annyira szembeszökő. Mikor ugyanis az ország a marhakivitel olyan szigorúan tilalmazza, akkor azt, akinek arra mégis engedélyt adnak, ezzel úgyszólván monopólium birtokába juttatják, s ezt mások kizárásával gyakorolja. Persze ha egyszer túl van a határon, marháit nemcsak Velenczébe fogja vinni, hanem mindenüvé, a hól drágábban megfizetik.

Semmiféle adatunk nincsen arra, kaptak-e a velenceiek engedélyt és mily mérvben marhakivitelre, s tényleg megtörtént-e kivitel vagy nem. Minderről csak a velencei államlevéltár adatai nyújthatnának fölvilágosítást. *Cecchetti*, ki Velence XIII. és XIV. századi anyagi és szellemi kultúrájának történetét, az államlevéltár összes adatainak fölhasználásával megírta, Velence húsellátásáról azt mondja,¹⁾ hogy az, a Romagnából, Lombardiából s részben Dalmáciából történt. A XIII. és XIV. században tehát magyar marhák kiviteléről még szó sincs.

Az eddig ismert első adatot *Marino Sanuto* ismert világkrónikájában találjuk, amely mint tudjuk forrásul legtöbbszöri hivatalos adatokat használt. Meglepő, hogy ez az első adat szintén 1514-ből való.²⁾ Ez év május 23-án ugyanis, a velencei tanácsban előterjesztették a zágrábi illetőségű *Rainer János*-nak abbéli kérvényét, hogy

¹⁾ *Cecchetti* tanulmányai hosszú sorozatban, az „Archivio Veneto“ folyóiratban, és pedig a XIII. századiak a II. IV., a XIV. századiak pedig a XXVII—XXXII. évfolyamban jelentek meg. A húsellátásról szóló részt, mint a „La vita dei Veneziani nel 1300“ sorozat II. „Il vitto dei Veneziani nel secolo XIV.“ című részének 23. fejezetét „Beccherie, carni“ lásd a XXX. évf. 79—90 l.

²⁾ Magyar Történelmi Tár XXIV. köt. 250. l.

neki adósságára 6 hónapi menedéklevélet engedélyezzenek, mert ő Magyarországból 600 ökröt szándékozik behozni Velenczébe. A menedéklevélet a tanács meg is adta néki. Folytatását ennek a dolognak se tudjuk, megtörtént-e a kivitel vagy sem. De méltán fölmerülhet az a kérdés, nem volt-e ez a terv összefüggésben, a fentebb ismertetett jegyzékkel s utóirattal? Hátha az utóiratban szereplő János úr, azonos ezen zágrábi Rainer Jánossal?

Mind e kérdéseken és sejtéseken kívül, középkori marhakivitelünkről Velenczébe, egyéb adatokkal ez idő szerint nem rendelkezünk. Azt azonban, hogy e korszakban nemcsak a magyar, de az idegen kereskedők is, nagymérvű marhakivittel űztek nálunk, törvényeinkből is kitetszik.

Éppen e miatt tiltotta meg a magyar törvényhozás a marhakivittel (ló, ökör és juh) már 1495-ben, még pedig, mint a 27. t.-cikk mondja, az országban uralkodó hússzükség és drágaság miatt. Ekkor azonban még a tilalom csak 2 évre szólt. Az 1498:31. t.-cikk a marhakivittel már korlátlanul eltiltja ugyan, de csakis magyar marhakereskedők elől, mert a törvény csak azt engedi meg nekik, hogy a marhákat a határokon felállított harminczadokig hajthassák, ahol aztán azokat az idegen kereskedők tőlük megvásárolhatják. Azért hozták az ország rendei ezt a törvényt, mert most már, a hússzükségen kívül nagyobb bajt láttak abban, ha az országot idegen pénzzel árasztják el, s már elébb az 1492. évi 31. t.-cikk is eltiltja az idegen pénzek behozatalát az országba. Ez a tendencia még világosabban kitűnik az 1504. évi 28. t.-cikkből, mely az idegen kereskedőket arra kötelezi, hogy a marhát többé ne a harminczadhelyeken, hanem az ország belsejében vásárolják, hogy még a harminczadot is nekik és ne a magyar marhakereskedőknek kelljen megfizetniök. Az 1514:66. t.-cikk pedig az idegen pénzek kiirtásának s behozatala megakadályozásának egyedüli módját kifejezetten abban látja, ha a marhakiviteli tilalmat a magyar kereskedőkre nézve továbbra is és még szigorúbban föntartják,¹⁾ mert hiszen — mint a törvény mondja — a legtöbb idegen pénzt nem az idegen, hanem a külföldre járó magyar kereskedők hozzák be az országba. Ennek megakadályozása végett elrendelik, hogy a magyar kereskedők, a marhát csakis Pestig és Székesfehérvárig hajthatják. Az idegen kereskedőknek viszont csak itt, vagy bárhol az ország belsejében szabad ökröt, lovat s juhot vásárolniök, de csakis magyar pénzzel.

Ezeket kellett előrebocsátanunk, hogy fő feladatunkat amaz 1514. évi magyar s osztrák vámjegyzéket megérthessük.

E jegyzéknek magyarországi része eredetiben így hangzik:

¹⁾ A marhakivitel[tilalom] ezután sem szűnt meg. 1523-ban (Orsz. Levéltár Dl. 25686.) például a kir. kancellár jóakarattal figyelmezteti a magyar-óvári várnagyot, hogy a marhakivitteltől őrizkedjék, nehogy valami baja legyen, mert már eddig is sok panasz van e miatt ellene.

Datio che pagano li boi per lo paese della Magiesta del Re de Hongaria.

Primo, da Segaudin fin Albaregal de trezesima: ducati 50 per centenaro.

Dacio a Aundi al ponte:	mezzo soldo per bo.
„ a Vesprigo:	„ „ „ „
„ a Diliger	„ „ „ „
„ a Hile	„ „ „ „
„ a Vasvar per duo dacj	uno „ „ „
„ a Kaus	mezzo „ „ „
„ a Morezambott	uno „ „ „

Mint látjuk a helynevek, az eredetiben-e? vagy csak a másolatban? hihetetlenül el vannak torzítva, úgyhogy magyarázatukat csak különböző körülmények egybevetésével kísérrelhetjük meg.

Az „Ő felsége a magyar király országában“ az ökröktől fizetendő vámok, elseje: a harminczad, mely minden 100 darab után 50 aranyforintot tesz ki.

A szöveg ugyan azt mondja, mintha ez a harminczadvám Szegedtől Székesfehérvárig volna fizetendő, de ez nem így volt csupán a leiró félreértéséből származik. Az ismertett törvényekből tudjuk, hogy az idegen kereskedők vásárlásaikat csak az ország belsejében eszközökhették s viszont a magyar marhakereskedők a marhát csak Pestig és Székesfehérvárig hajthatták. A jegyzék tehát csak azt akarja mondani, hogy a marhát Szegedről hajtották fel Székesfehérvárra. Az idegen kereskedő pedig, ha itt megvette a marhát, tetszése szerint, akár a székesfehérvári, akár más határszéli harminczadhivatalnál fizette le a harminczadot.

Ezentúl már csak a marhahajtás utvonalaiba eső egyszerű vámokról van szó, csekélyebb, mindössze $\frac{1}{2}$ vagy ritkábban 1 soldonyi vámfizetéssel, minden darab marha után.

A legelső ilyen vám: Aundi al ponte nevet visel. Kétségtelen, hogy ez alaposan el van torzítva s mindössze csak annyi bizonyos, hogy itt hídvámról van szó. A következő Vesprigo helynévről már semmi kétségünk se lehet, hogy rajta Veszprém városát kell érteni. Ha tehát most már a Székesfehérvártól Veszprémbe vezetők utakat keressük, illyent a Lipszky-féle térképen kettőt találunk. Egyik és pedig a jobbik, Palotán át jut oda, de e vonalon hídvám nem igen volt. A másik útvonalon ellenben, mely a Sárret mocsár alatt húzódik el, már voltak hídvámok. Mivel pedig igen valószínű, hogy az „Aundi al ponte“ nemcsak a hídvámot akarta megjelölni, hanem egyúttal valami „hida“ végzetű helynév fordítása is, csakis Urhida vagy Berhida helységeket érthetjük alatta. Hangzásra nézve az utóbbi közelébb áll hozzá, főleg, ha tudjuk, hogy a középkorban Berenhidá-nak¹⁾ hívták. Neve ugyan mutatja,

¹⁾ Dr. Csánki D. Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában III. kötet 212. l.

hogy itt eredetileg hídvám volt, hanem csak valamikor az Árpádkorban, a XV. századból azonban még középkori földrajzunk ismert tekintélye Dr. Csánki Dezső sem ismer itt hídvámot. Marad tehát Urhida, mely ma ugyan csak kisközség, de a középkorban ¹⁾ fontos vámhely volt a veszprémi püspök birtokában; „A undi al ponte“ ennél fogva azonosnak vehető. Urhidával.

Veszprém (Vesprigo) után, megint két teljesen eltorzított névre találunk, szerencsére az ezek után következő Vasvár megnyugtat arról, hogy e két ismeretlen helyet csak a Veszprém—Vasvár közti útvonalon kell keresnünk. Pien út Lipszky térképe szerint csak egy volt, az, amely Nagy-Vázsony, Tapolca, Sümeg és Türrjén át vezet Vasvárra, s amelyet már Árpádkori okleveleink is, mint nagy hadi utat emlegetik. Mivel tehát most már a marhahajtás útját biztosan ismerjük, ama két eltorzított vámhely: Diliger és Hile megfejtése voltaképen nem is fontos. Az első alkalmasint az ezen úton fekvő Billege volt, mely ma csak pusztá, de a középkorban ²⁾ vámhelynek ismerjük, amely az esegvári uradalomhoz tartozott. A másik már sokkal kétesebb, mégis a legtöbb valószínűség Türrje mellett szól. Ezt ugyanis a középkorban ³⁾ Jurle vagy Thyrlé néven írják s olasz ember könnyen mondhatta s írhatta Hirle vagy akár Hile-nek. Föltevésünket Dr. Csánki Dezső tekintélye nem fődözi, mert ő e helyen vámot nem ismer, de ezért föltétlenül kizárni még sem lehet.

Vasváron a marhák után kettős vámot kellett fizetni. Utána megint valami Kaus-ra torzított helynévvel van dolgunk, s a vámhelyek sorát Muraszombat (Morezambott) zárja be. Ha ezt az útvonalat a Lipszky-féle térképen keressük, azt látjuk, hogy a főút Körmenten át csak Csákányig halad, onnan egy kisebb szabású út majdnem függőleges vonalban Iváncz, Óri-Szent-Péter, Mátyánczon át vezet Muraszombat városába. A kérdéses Kaus vámhelynek tehát e vonalon kellett feküdnie. Ehhez hasonló név itt csak egy van; Rákos, még pedig Nagy-Rákos, mely ma ugyan csak kisközség, de a középkorban ⁴⁾ város és vámszedőhely volt s a németújvári uradalomhoz tartozott.

Ezen 7 magyar vámhelyen, minden darab ökör után összesen 4¹/₂, minden száz darabtól pedig 450 soldo-t kellett fizetni, az 50 aranyfrnyi harminczadon felül.

Ausztriában a marhahajtás útvonalába, a következő vámhelyek ⁵⁾ estek:

¹⁾ U. o. 355. I.

²⁾ U. o. III. 223. I.

³⁾ U. o. III. 118. I.

⁴⁾ U. o. II. 727. I.

⁵⁾ V. ö. ezeket Dr. H. Simonsfeld *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen.* Stuttgart 1887. II. köt. 200. lapján közölt osztrák-velencei középkori útvonalakkal.

1. A Mura folyón az átkelésért minden darab ökörért $\frac{1}{2}$ carantano jár.

2. Pettau (Petovia) szintén $\frac{1}{2}$ carantano: A pettaui hídon pedig 1 beco a fizetség.

3. Windisch-Feistritz (Bestriza) minden darabért 2 „beci“, azaz a magyarok által „bécs“-nek hívott osztrák fillér. Mint látjuk, ezt a szót a magyaroktól vette át az olasz, de csak többesszámban „dui beci“ s ebből csinálta aztán a fentebbi „beco“ egyesszámot!

4. Cilly (Cilla) hasonlóképp minden darab márháért 2 „beci“ jár.

5. Franz (Franci), a vám ugyanannyi, de itt már a jegyzék az osztrák bécs-fillért feketének nevezi „dui beci per bo negri“. Mit értsen alatta, nem tudjuk.

6. Potpeth (Porpeir) ugyancsak 2 „fekete bécs“ itt a vám.

7. Laybach. Itt legelőször is a marhák közül kiválogatják a nagyobb ökröket s ezeknek minden száz darabjéért 20 aranyat, a többinek százáért pedig 16 aranyat fizetnek¹⁾ Ezenkívül a laybachi vámon (alla muda) minden darab után 1 „carantano“ jár.

8. Planina, a vám szintén 1 carantano.

9. Londa. Nem tudtam rájönni, hogy e név má micsoda helynek felel meg, a vám szintén 1 carantano.

10. Sanct-Veit (San Vido) szintén 1 carantano.

11. Görz (Goricia). Itt már becslés (de stima di boi) alá veszik a marhákat, és minden 40 arany érték után 1 aranyat kell fizetni. Ezenkívül még a görzi vámon (alla muda) darabjéért 1 carantano jár.

Eddig tart a jegyzék, a marhahajtás további útjáról már meg nem emlékezik, de a középkori osztrák—velencei kereskedelmi utakból ítélve, a legmegfelelőbb a Görz-Udine-San—Vito-Portogruaro vonal le lehetett, a honnan a magyar marhákat hajón szállították Velenczébe. T. K.

A pénznyomás feltalálása és alkalmazása Magyarországbán. A szepesi kamara 1573-ban jelenti ő fölségének, hogy bizonyos Heidek Kristóf nevű, Lengyelországból jött pénzverő föltalálta a pénznyomást. Találmánya csodálatos haszonnal és eredménnyel értékesíthető. A pénzt eddig nagy fáradsággal és idővesztéssel verték, ő bármily alakú pénzt gyorsan s jól készít nyomás útján. Nyolcz nap alatt 1000 márka ezüstöt képes pénzzé földolgozni, világos alakokkal és felírásokkal, jóval tökéletesebben, mint most a veréssel, s mindezt kis helyen, a maga eszközeivel végzi. Egy márka feldolgozásáért csak 50 dénár jutalmat kér. Mivel tehát ezáltal sok költséget s még több munkát lehetne megtakarítani, a kamara melegen ajánlja Heidek találmányának s ajánlatának elfogadását. Magyarországon — úgymond a kamara — a pénznyomás még teljesen ismeretlen, de úgy hallatszik, hogy Angliában már nagyban dívik. A kamara mellékli az eredeti

¹⁾ Így magyarázom a szövegnek azt a helyét „Bovi terzi pagano ducati 16 per cento. Bovi grandi pagano ducati 20 per centenaro.“